

ALEKSANDRA ZOK-SMOŁA
Uniwersytet Śląski
Katowice

Katarzyna Wyrwas, 2014, *Opowiadania potoczne w świetle genologii lingwistycznej*.
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, ss. 238.

Na rynku wydawniczym, nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego, ukazała się właśnie kolejna (po wydanej w 2002 roku książce *Skarga jako gatunek mowy*) monografia Katarzyny Wyrwas. Rozprawa, złożona ze wstępu, z trzech rozdziałów i uwag końcowych, jest efektem poszukiwań genologicznych badaczki – tym razem przedmiotem jej zainteresowania stało się opowiadanie potoczne. Opracowanie merytoryczne zostało wzbogacone o bogatą bibliografię, indeks osobowy i rzeczowy oraz streszczenia w językach angielskim i niemieckim.

Publikacja poddaje rewizji opinie dotyczące czynności opowiadania, która wydaje się intuicyjna i wymagająca zaledwie wiedzy wyraźniej (nieuświadomianej). Pozornie proste działanie, bazujące na nabywanej od wczesnego wieku dziecięcego kompetencji narracyjnej, okazuje się według autorki wielowymiarową strukturą, której istnienia, pomimo regularnego używania, nie uświadamia sobie przeciętny użytkownik języka.

Punktem wyjścia dla dociekań językoznawczyńi jest koncepcja amerykańskich socjolingwistów: Williama Labova i Joshuy Waletzky'ego, którzy wyodrębnili stałe komponenty struktury narracji potocznych. Celem badań autorki stało się jednak nie tyle omówienie poszczególnych, wskazanych przez badaczy elementów opowiadania, lecz pokazanie ich realizacji na gruncie polskim, z uwzględnieniem przy tym innych realiów socjokulturowych – badania Labova i Waletzky'ego były wszak prowadzone wśród zamieszkujących Stany Zjednoczone Afroamerykanów.

Materiał badawczy stanowią zgromadzone przez badaczkę zapisy prywatnych rozmów oraz nagrań popularnych programów telewizyjnych, a także

teksty języka mówionego pochodzące z tomów autorstwa Krystyny Pisarkowej (*Składnia rozmowy potocznej*), Agnieszki Otwinowskiej-Kasztelanic (*Korpus języka mówionego młodego pokolenia Polaków*) oraz z wyborów tekstów: pod redakcją Marii Kamińskiej (*Wybór tekstów języka mówionego Łodzi i regionu łódzkiego. Generacja średnia i najmłodsza*) i pod redakcją Władysława Lubasia (*Teksty języka mówionego miast Górnego Śląska i Zagłębia*). Wśród wyselekcjonowanych przez autorkę przykładów opowiadań ustnych można wyróżnić wypowiedzi będące świadectwem terytorialnego zróżnicowania polszczyzny. Z kolei przywołanie tekstów reprezentatywnych dla gatunku, pochodzących z końca lat 70., z lat 80. i 90. XX wieku, a także z początku wieku XXI, świadczy o przekrojowym potraktowaniu zagadnienia – na wzorec gatunkowy opowiadania potocznego na gruncie polskim złożyły się zarówno jego realizacje współczesne, jak i te pochodzące sprzed kilkudziesięciu lat. Jako materiał do badań struktur adaptacyjnych opowiadania potocznego posłużyły także współczesne teksty reklamowe i funkcjonujące głównie na płaszczyźnie oralnej kawały. Przemyślany dobór wypowiedzi, będących podstawą analizy gatunku, ich zróżnicowanie oraz liczba są świadectwem rzetelnego, odpowiedzialnego i – co najważniejsze – przemyślanego podejścia autorki do prowadzonych prac badawczych. Tom otwierają – zawarte w pierwszym rozdziale – ustalenia teoretyczne dotyczące opowiadania. Autorka – poza zwróceniem uwagi na dotychczasowe osiągnięcia genologii – podejmuje próbę określenia istoty gatunku z punktu widzenia teorii literatury, filozofii, socjologii, folklorystyki, a nawet medycyny (poprzez przywołanie obrazu narracji u osób chorujących na schizofrenię). Z kolei określenie relacji pomiędzy opowiadaniem a myśleniem narracyjnym służy ukazaniu gatunku w ujęciu psychologicznym. Zagadnienie opowiadania potocznego zostało w toku analizy gatunku skorelowane także z dydaktyką szkolną – badaczka w niezwykle ciekawy sposób wskazuje na odmienne podejścia metodyczne do realizacji treści kształcenia związanych z opowiadaniem w polskim i w amerykańskim systemie oświaty. Wspomina także o narracjach tworzonych przez uczniów dyslektycznych, wpisując się tym samym w krąg aktualnie prowadzonych badań i dyskusji dotyczących uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Szkoda natomiast, że w toku analizy nie pojawiła się próbka opowiadania dziecka dyslektycznego – zestawienie typowych realizacji gatunku z tworzonymi przez dziecko z dysfunkcjami niewątpliwie zwiększyłoby atrakcyjność analizy. Przejawem interdyscyplinarnego i wielostronnego podejścia językoznawczyni do omawianego gatunku jest też zgromadzona przez nią rozległa bibliografia przedmiotu, obejmująca poza

pozycjami z dziedziny językoznawstwa szeroki zasób literatury z innych dziedzin.

Ważnym elementem charakterystyki jest także odniesienie do definicji słownikowych zaczerpniętych ze słowników historycznych (SWil, SW) i ogólnych języka polskiego (SJPd, ISJP, WSJP). Ich przywołanie pozwala na określenie zakresu znaczeniowego leksemu *opowiadanie* w płaszczyźnie zarówno synchronicznej, jak i z punktu widzenia diachronii. Można dodać, że warto byłoby również odwołać się w tym miejscu do innych słowników: synonimów i frazeologicznego – zawarte w nich językowe wyobrażenie opowiadania stanowiłoby cenne uzupełnienie definicji słownikowych. Rozdział drugi poświęcony został omówieniu wzorca gatunkowego opowiadania potocznego, na który składają się wskazane za Marią Wojtak poziomy organizacji wzorca gatunkowego: strukturalny, pragmatyczny, poznawczy i stylistyczny. Każdemu spośród przywoływanych aspektów towarzyszy obszerny komentarz autorki. Omówienie poziomu strukturalnego analizowanego gatunku służy wskazaniu źródeł, na których oparta została segmentacja opowiadania, z kolei charakterystyka poziomu pragmatycznego przynosi informacje o jego celu illokucyjnym oraz okolicznościach, które mu towarzyszą. Poziom poznawczy wiąże się bezpośrednio z językowym obrazem świata zawartym w opowiadaniach potocznych, zaś poziom stylistyczny – z przedstawieniem cech gatunku wraz z ukazaniem charakterystycznych dla niego środków językowych.

Najbardziej rozbudowaną część monografii stanowi rozdział trzeci, poświęcony strukturalnym modelom opowiadania potocznego. Bazując na zgromadzonym materiale badawczym, autorka podjęła próbę wskazania elementów konstruujących strukturę podstawową opowiadania potocznego – jej komponentami są orientacja (a więc określenie stanu wyjściowego), komplikacja (czyli zmiana stanu wyjściowego) i rozwiązanie problemu (równoznaczne z efektem działania). Z kolei w skład struktury maksymalnej modelu wzorca gatunku, poza trzema wymienionymi składnikami, wchodzi wprowadzenie – będące streszczeniem opowieści i symptomem jej rozpoczęcia, a także zakończenie – stanowiące sygnał delimitacyjny. Każdy spośród pięciu wyodrębnionych komponentów modelu gatunkowego narracji potocznej został przez autorkę szczegółowo omówiony i poparty starannie dobranymi egzemplifikacjami. Podane zostały przykłady wprowadzeń, orientacji (z uwzględnieniem spełnianych przez nie funkcji, które polegają na lokalizacji, opisywaniu, identyfikacji i komentowaniu), komplikacji (wyrażonych za pomocą środków leksykalnych, składniowych, fleksyjnych i fone-

tycznych), rozwiązań i zakończeń. Analizując rozparcelowane fragmenty (pod kątem realizowanych przez nie w strukturze opowiadania funkcji), czytelnik jest w stanie odtworzyć całe fabuły opowiedzianych, nierzadko zaskakujących i humorystycznych historii (warto przywołać tu zwłaszcza opowiadanie o ukrywających się w lodówce braciach, o zagubionym portfelu czy o zgubieniu przez pracownika uczelni studenckich arkuszy egzaminacyjnych).

Humorem epatuje także kolejna część charakterystyki modelu wzorca gatunkowego, w której autorka analizuje jego struktury alternacyjne (a więc zawierające niepełny zestaw komponentów modelu gatunkowego) i adaptacyjne (czyli takie, które odwołują się do innych gatunków mowy).

Pierwszą z przywoływanych przez autorkę struktur adaptacyjnych jest kawał w formie opowiadania. Analiza struktur narracyjnych wchodzących w skład gatunku będącego niejednokrotnie nośnikiem zabawnych treści ukazuje punkty zbieżne opowiadania i kawału. Za walor przywoływanych egzemplifikacji można niewątpliwie uznać cytowanie kawałów powszechnie znanych, operujących słownictwem z rejestru potocznego.

Z kolei próba skorelowania narracji potocznej z gatunkiem reklamowym stanowi swoisty pomost pomiędzy klasycznym gatunkiem a sytuacją medialną, w której obecnie się znajdujemy. Okazuje się bowiem, że wszechobecna reklama jest silnie związana z narracją potoczną, nawiązuje bowiem do jej wzorca gatunkowego. Reklamy powszechnie znanego dezodorantu, szamponu przeciwłupieżowego czy środka na katar stały się przyczynkiem do wskazania elementów struktury opowiadań potocznych wykorzystywanych współcześnie przez twórców reklam. Ciekawe są także próby ukazania związków pomiędzy reklamą a baśniami i legendami – segmentem wspólnym miałyby być w tym wypadku nawiązywanie reklamy do charakterystycznych dla dwu gatunków literackich utrwalonych formuł (np. *Dawno, dawno temu...*).

Kolejne rozdziały opracowania, przez wzgląd na bliskość omawianego zagadnienia praktyce dnia codziennego, są niezwykle zajmujące. Autorka wskazała w typowych opowiadaniach, znanych reklamach czy kawałach elementy struktury wzorca gatunkowego. Atmosferę familiarności jeszcze przed lekturą opracowania inspiruje zamieszczona na okładce tomu fotografia przedstawiająca dwie odwrócone tyłem osoby (prawdopodobnie snujące opowieści), uchwycone niczym w kadrze filmowym. Tę atmosferę pogłębia także zarysowanie otoczenia, w którym znalazły się postaci – odbiorcy nieobce są jednak widoki sąsiadujących z lasami kominów fabrycznych i billboardów, oraz stroje ułatwiające utożsamienie się z opowiadającymi.

Analiza materiału źródłowego przeprowadzona przez Katarzynę Wyrwas udowadnia, że w umysłach użytkowników języka tkwią często nieuświadomiane, lecz silnie zakorzenione i eksploatowane struktury pozwalające na tworzenie opowiadań. Monografia przeznaczona jest zarówno dla odbiorców posiadających świadomość genologiczną i poszukujących w uniwersum gatunków mowy elementów regularnych oraz niesztampowych, jak i dla tych, którzy podczas analizy zwyczajnej czynności – opowiadania – dostrzegą elementy wspólnoty mentalnej z innymi użytkownikami języka. Adresatami książki są zatem językoznawcy, literaturoznawcy, nauczyciele, studenci kierunków humanistycznych, a także wszyscy ci, którzy zechcą ujrzeć codzienne działanie w zupełnie nowym świetle.